

archæologia historica

36/2011/1

EDITOŘI

ZDENĚK MĚŘÍNSKÝ et PAVEL KOUŘIL

MASARYKOVA UNIVERZITA, FILOZOFICKÁ FAKULTA,
ÚSTAV ARCHEOLOGIE A MUZEOLOGIE
MUZEJNÍ A VLASTIVĚDNÁ SPOLEČNOST V BRNĚ
ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED NITRA
ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV AKADEMIE VĚD ČR, BRNO, v. v. i.

BRNO 2011

REDAKČNÍ RADA

prof. PhDr. ZDENĚK MĚŘÍNSKÝ, CSc. (*MVS a ředitel ÚAM FF MU, Brno*), *předseda*

doc. PhDr. PAVEL KOUŘIL, CSc. (*ředitel ARÚ AV ČR, Brno, v. v. i.*), *místopředseda*

prof. PhDr. JAN KLÁPŠTĚ, CSc. (*ředitel ÚPRAV FF UK a pracovník ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i.*)

prof. PhDr. ALEXANDER RUTTKAY, DrSc. (*pracovník ARÚ SAV a profesor FF UKF v Nitre*)

doc. PhDr. MICHAL SLIVKA, CSc. (*KA FF UKO v Bratislave*)

prof. PhDr. PETR SOMMER, CSc., DSc. (*ředitel CMS a pracovník ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i.*)

Univ.-Prof. Dr. FALKO DAIM (*generální ředitel RGZM Mainz, SRN*)

prof. dr. hab. JERZY PIEKALSKI (*Instytut archeologii, Wydział Nauk Historycznych i Pedagogicznych, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław, Polsko*)

Prošlo recenzním řízením

Na přední straně obálky:

Dobývání středověkého města, Bible Václava IV., kolem 1390.

© 2011 Masarykova univerzita

ISSN 0231-5823

K problematice možného ovlivnění středoevropské hradní architektury křížovými výpravami do Svaté země

TOMÁŠ DURDÍK

Abstrakt: Křížácké hrady ve Svaté zemi se těší dlouhodobému zájmu evropského kastellologického bádání, zejména co se jejich vlivu na vývoj evropského hradního stavitelství týče. Autor se zabývá možným ovlivněním středoevropského vývoje. Článek nejprve sumarizuje vědomosti o druzích kontaktů středoevropských, především českých válečníků jak přímo se Svatou zemí, tak s oblastmi, které mohly být odsud bezprostředně ovlivněny. Pak postupně rozebírá problematiku jednotlivých projevů (flankovací systémy, vznik francouzského kastelu, oktagonální věž, bosované kvádry, čtverhranná obytná věž, střílny, pětiboké věže atd.), které bývají více či méně oprávněně považovány za přejaté či ovlivněné ze Svaté země. Výsledkem je konstatování, že přes nesporné kontakty byl vliv křížových výprav na středoevropskou hradní produkci v nejlepším případě stopový a různě zprostředkovaný.

Klíčová slova: Hrad – kastellologie – střední Evropa – Svatá země – Čechy – křížové výpravy – architektura – archeologie středověku – středověk.

The Possible Influence of the Crusades to the Holy Land on Central European Castle Architecture

Abstract: The Crusades to the Holy Land have long interested those who specialise in European castle studies, especially as regards crusaders' influence on the evolution of European castles. The author discusses the possible influence of the Crusades on such developments in central Europe. First, the article summarises available information on the contacts between the central European, especially the Bohemian, military with the Holy Land, as well as with areas that might have been directly influenced by it. He then analyses individual construction features (flanking systems, French castle-type, octagonal towers, rough-hewn blocks, square keeps, embrasures, pentagonal towers, etc.) that are usually considered, more or less justifiably, derived from buildings in the Holy Land or influenced by them. The author concludes that, despite proven contacts, the influence of the Crusades on central European castles was marginal at best and probably quite removed.

Key words: Castle – castle studies – central Europe – Holy Land – Bohemia – Crusades – architecture – archaeology of the Middle Ages – Middle Ages.

Hrady ve Svaté zemi vystavěné a užívané účastníky křížových výprav (obr. 1) představují blyštivý a fascinující fenomén, který přitahoval evropské kastellologické bádání od jeho počátků. Výsledkem této fascinace v 19. a počátkem 20. století bylo silné a nekritické přecenění vlivu hradní architektury ve Svaté zemi na vývoj evropského hradního stavitelství. (Na tomto místě pochopitelně není ani možné, ani účelné podávat obsáhlejší přehled početné starší a dosavadní, velmi často silně kontradiktorické a přejímáním neověřených tvrzení bez opory v pramenech a prací se starší dokumentací zejména z ve své době základních prací postižené literatury o křížáckých hradech ve Svaté zemi [např. Deschamps 1934; 1939; Müller-Wiener 1966; Deschamps 1973; Mesqui 2001]. Z posledních shrnutí problematiky otázek ovlivnění evropského vojenství a hradní produkce uveďme například práce H. Hofrichtera [1999], P. Purtona [2009; 2009a] či M. Piana [v tisku]). Vcelku zákonitě pak následovalo období počinajícím detailnějším studiem jednotlivých objektů silně ovlivněného kritického přístupu a spíše odmítání. Současný stav, reprezentovaný například přehledem H. Hofrichtera (1999) a spíše monografickými pracemi, je realističtější a ovlivnění v různých směrech ne vždy bez problémů a přesvědčivě připouští.

Účastníci křížových výprav si bezesporu ze svých vlastí přiváželi zvyklosti a vzory pro stavbu fortifikací, které pak ve Svaté zemi aplikovali. Setkávali se zde ovšem s existujícími, velmi kvalitními fortifikacemi antickými, byzantskými a arabskými, které užívali a dostavovali. Ovlivnění byli i fortifikacemi arménskými – arménští mistři byli ostatně křížáky s oblibou na stavbě opevnění zaměstnáváni (Hofrichter 1999, 104). Za této situace není na škodu si uvědomit, co se zde vlastně mělo možnost navzájem ovlivňovat a křížit. V případě evropských účastníků křížových výprav to byl převážně na římském substrátu různě proběhnuvší svébytný vývoj regionů, z nichž pocházeli. Antická, a zejména římská fortifikační architektura

Obr. 1. Velké garnizónní křižácké hrady ve Svaté zemi (dnes v Sýrii). Nahoře: Krak des Chevaliers. Ve středu: Safita (Chastel Blanc). Dole: Marquab. Foto autor.

Abb. 1. Große Garnisonsburgen der Kreuzfahrer im Heiligen Land (heute in Syrien). Oben: Crac des Chevaliers. Mitte: Safita (Chastel Blanc). Unten: Burg Margat. Fotos vom Verfasser.

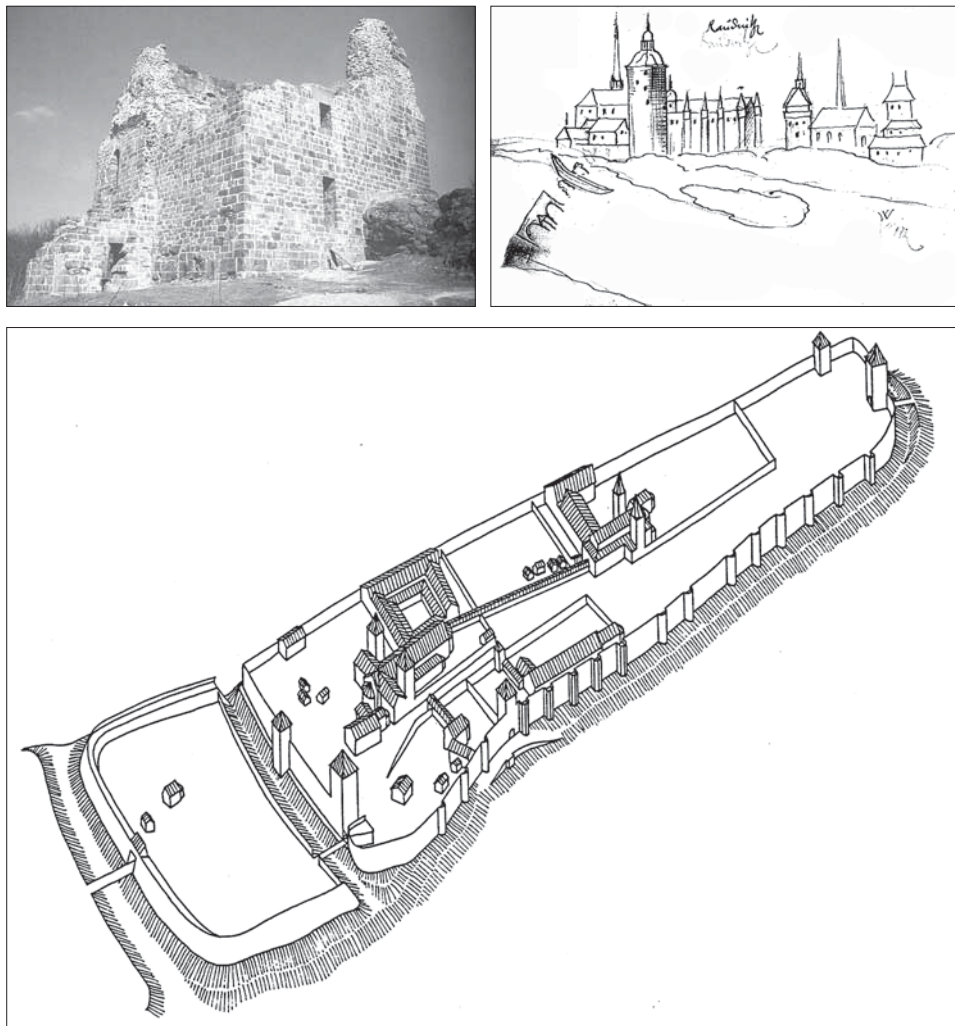
byla bez přerušení kontinuálně rozvíjena v Byzanci. Arabové byli v počátku své expanze jak co se stavby fortifikací, tak jejich obléhání týče, zcela negramotní, jak výslovně napsal P. Purton (2009). Velmi rychle a kvalitně si však osvojili úroveň obou oborů na územích, která obsadili. To znamená, že jejich fortifikační stavitelství bylo v podstatě převzatým a dále rozvíjeným antickým a byzantským dědictvím. Se stejným substrátem pracovali i arménští mistři (např. Hanisch 2008; Edwards 1987). Z naznačené skutečnosti vyplývá i základní problém všech dosavadních a budoucích interpretací – totiž rozeznat spolehlivěji, kterému směru rozvíjení antického dědictví ten který jev náleží. Zdůraznit je nutno ještě notoricky známou skutečnost, že aby bylo možno nějaký konkrétní projev spolehlivěji označit jako import, musí být oproti běžnému lokálnímu standardu velmi kontrastní. Situaci ještě komplikuje skutečnost, že ve Svaté zemi na obou stranách působili jako otroci velmi početní zajatci protivníka, a to nejen jako prostá pracovní síla, ale zejména jako cenění řemeslníci a specialisté (naposledy Kedar, v tisku). Velmi pěkně to dokládají například i při posledním výzkumu citadely v Damašku nalezené kvádry označené latinskými písmeny (za informací je autor zavázán Mathiasovi Pianovi), i na křížácké straně historicky doložená neochota k výměně zajatců, která by znamenala těžké provozní a hospodářské komplikace (Kedar, v tisku). Kromě toho je třeba mít na zřeteli, že prvoplánová kulturní výměna ve Svaté zemi sotva mohla přicházet v úvahu – kulturní a vzdělanostní centra arabského světa (Damašek, Bagdád, Káhira) byla daleko a běžní účastníci křížových výprav nepochybně sotva patřili k zejména intelektuální a technické elitě západního světa.

Možné ovlivnění evropské hradní produkce stavbami ve Svaté zemi – největší se s ohledem na skladbu účastníků křížáckých vojsk obecně předpokládá ve Francii severně od Loiry a v Anglii (Hofrichter 1999, 105) – je shledáváno v několika konkrétních projevech, kterých si blíže povšimneme pod zorným úhlem středoevropské, především české situace.

Nejprve je nutno konstatovat, že česká kastellologická literatura se kromě ojedinělých tvrzení problematice možného ovlivnění ze Svaté země prakticky nevěnovala. V podstatě velmi nesystematicky a spíše náhodně se o něm i v úvodu, podávajícím přehled evropské hradní architektury, ve svém základním díle zmínila D. Menclová (1976, 45–47). Její zájem se týkal prakticky pouze bosovaného zdiva. Sdělila o něm, že přišlo s Fridrichem Barbarossou z druhé křížové výpravy a stalo se symbolem „*středověkého imperialismu*“. Dále připomněla, že jím v Sýrii křížáci stavěli od počátku 12. století, a to zejména díky užívání staršího stavebního materiálu a v říši se rozšířilo především v Alsasku, Švábsku a Francích.

Druhou skutečností, kterou je nutno před vlastními poznámkami k jednotlivým jevům uvést, je připomenutí, jaké reálné možnosti kontaktu s Předním východem a s podněty pocházejícími z této oblasti čeští panovníci a přední šlechtici měli. Není možno pochybovat o tom, že tyto možnosti byly značné. Od druhé křížové výpravy je písemnými prameny doložena běžná účast významných českých kontingentů (Iwanczak 1995). V roce 1147 v rámci druhé křížové výpravy navštívil Vladislav II. i Konstantinopol a Čechové se zde měli možnost seznámit se zdejším impozantním fortifikačním systémem. Kromě toho a ještě v daleko větší míře se česká vojska i diplomaté pohybovali po evropském a zejména pak jihoevropském prostoru. Především je nutno zdůraznit úzkou vazbu na císařská tažení a korunovační jízdy v Itálii zejména v letech 1083, 1111, 1132, 1136 a 1158. V jejich rámci připomeňme například respekt budící dobytí Říma či Milána.

Kontakt jak se Svatou zemí, tak vespělými zeměmi, kde se vlivy z ní mohly projevit, byl tedy značný a možnost inspirace nepominutelná. Reálná situace však byla zjevně poněkud jiná. Po celé 12. a počátek 13. století byla v Čechách stále hlavním typem používaných fortifikací hradiště, respektive hrady raně středověkého typu s dřevo-zemními hradbami s kamennou čelní plentou. Prvním – pomineme-li hrad Přimdu (obr. 2), založený neoprávněně na českém území z německé strany (Durdík 2006a; 2007) – ovšem mimořádně významným a impozantním kamenným stavebním podnikem se stala velkorysá románská přestavba centrálního hradiště českého státu, Pražského hradu (obr. 2; nejúplnější přehled literatury ke zmiňovaným českým hradům Durdík 1999; 2002; 2005; 2008; v tisku; tento

Obr. 2. Výběr českých kamenných hradů 12. století. Nahoře vlevo: donjon hradu Přimda v pohledu z nádvoří, současný stav. Nahoře vpravo: Roudnice nad Labem. Kresba Kryšpína Fuka z doby okolo roku 1640. Dole: hmotová rekonstrukce románské fáze Pražského hradu. Foto J. Likovský, kresba P. Chotěbor.

Abb. 2. Auswahl böhmischer Steinburgen des 12. Jhdts. Oben links: Donjon der Burg Pfraumberg (Přimda) vom Hof aus gesehen, derzeitiger Zustand. Oben Rechts: Raudnitz an der Elbe (Roudnice nad Labem). Zeichnung von Kryšpín Fuk aus der Zeit um 1640. Unten: Baumassenrekonstruktion der romanischen Phase der Prager Burg. Foto J. Likovský, Zeichnung P. Chotěbor.

odkaz již nebude z úsporných důvodů u jednotlivých lokalit opakován), zahájená v roce 1135 knížetem Soběslavem II. Součástí této stavební akce, která směle konkurovala soudobým císařským falcím a v některých ohledech je i překonávala, se stalo i středoevropské soudobé realitě zcela cizí opevnění s několika obytnými věžemi a zejména s velkým počtem polookrouhlých, polygonálních a čtverhranných věžic demonstračně (Durdík 2004) situovaných na pohledově nejexponovanější straně. Vzhledem k nápadné neobvyklosti této stavby považoval soudobý kronikář za nezbytné zapsat, že stavba probíhala „*po způsobu latinských měst*“. Toto sdělení též nepochybně dobře ukazuje na genetické souvislosti spíše obecně centrálně středomořské. Pražský hrad zůstal svým pojetím s aktivním obranným systémem, s výjimkou biskupské Roudnice (obr. 2) z druhé poloviny 12. století, osamocen. Nesporné české zkušenosti z východního Středomoří se tak ve vlasti ve starším průběhu 12. století přímočaře neprojevovaly.

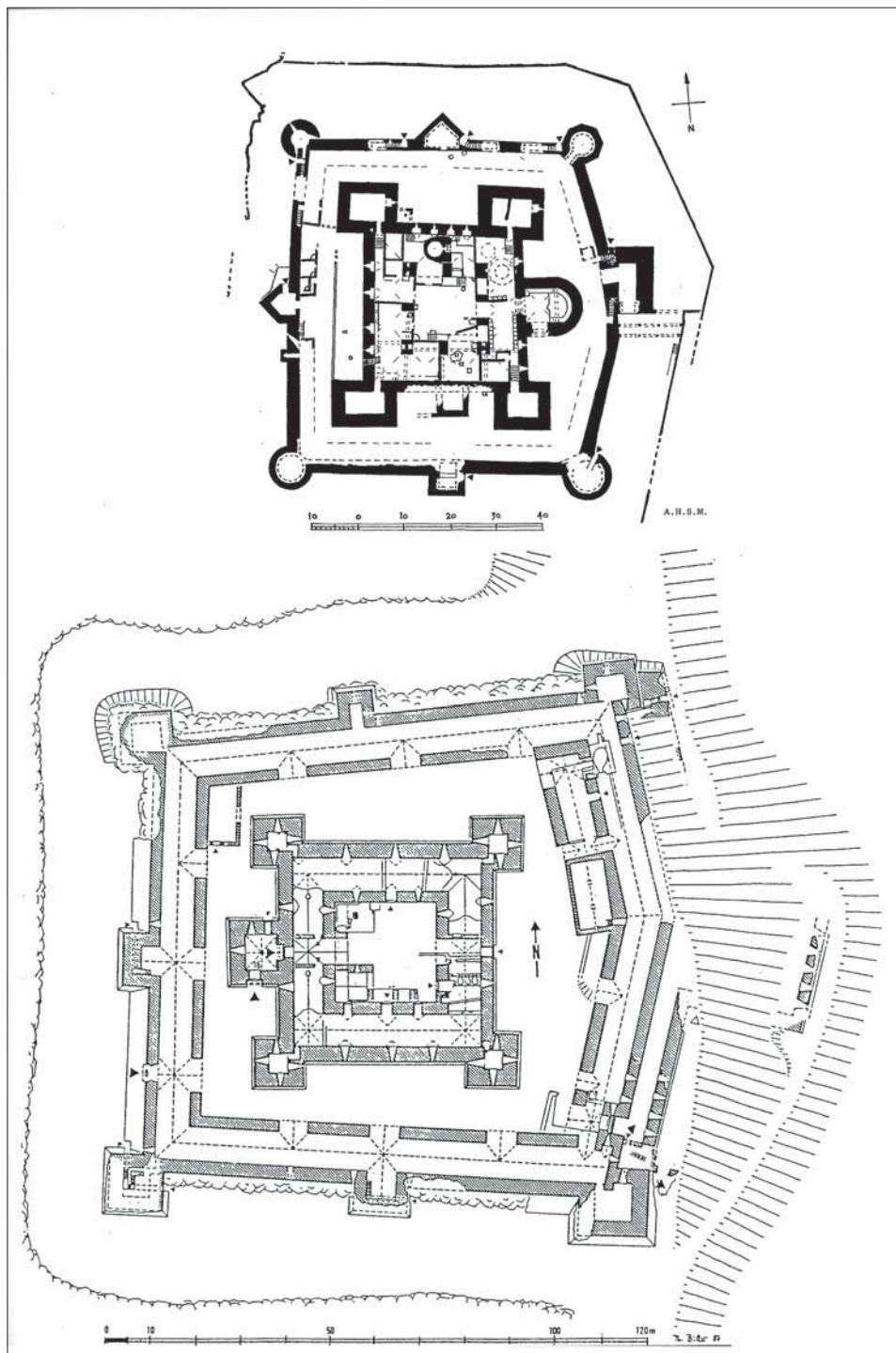
Poněkud jiná situace však mohla nastat v následující době, v níž se pak (zejména cca od roku 1230 a s významnými náběhy již před tímto datem) kamenný hrad v Čechách stal hlavní mocenskou královskou oporou (Durdík, v tisku a). V rámci doslova stavebního hradního boomu jistě mohly přijít ke slovu a být zužitkovány i četné podněty a vzory různé provenience, mezi nimiž by se teoreticky mohly vyskytovat i jevy přímo či zprostředkovaně odvozené od hradní architektury ve Svaté zemi.

Jedním z jevů, který bývá kladen do souvislosti s křížáckými výpravami, je vznik francouzského kastelu. Jean Mesqui (1991, 264–267) tento vznik pak klade do let po roce 1191, tedy po návratu Filipa Augusta z křížové výpravy. Vznik francouzského kastelu (přehled dosavadních názorů Durdík 1994; 1998) je ovšem značně komplikovanou, doposud ne zcela uspokojivě vyřešenou otázkou. Přes často zejména starší literaturou (namátkou např. Will 1978, 73–74; Châtelain 1981, 66; Tuulse 1958, 89) zdůrazňovanou údajnou návaznost na křížáckou hradní architekturu nenalzáme ve Svaté zemi žádnou dispozici klasifikovatelnou jako kastel francouzského typu či jeho předchůdce. Zdejší flankovací systémy pracují převážně se čtverhrannými věžemi, jejichž dimenze jsou většinou podstatně větší, než je tomu u flankovacích věží evropských. Existují zde pravidelné kastelové hrady se čtverhrannými věžemi (např. Tiberias–Stepansky 2008). Nejdokonalejší ukázkou představují johanitské hrady, například Belvoir (obr. 3; např. Benvenisti 1976, 294–300; Biller 1989; Leistikow 1989, 356–359; Spiteri 1994, 22–24), Saranda Kolones na Kypru (obr. 3; Megaw 1994; Perbellini 1994) či Coliath (např. Spiteri 1994, 20); lokality tohoto typu však nelze s francouzskými kastely spojovat. Okrouhlé flankovací věže, situované zejména v nárožích čtverhranných dispozic, jsou zde typickým prvkem arabského fortifikačního stavitelství (Benvenisti 1976, 281; např. Habonim; Benvenisti 1976, 329–331; či Sahyun – Saône, obr. 4; tento hrad byl v současnosti z turisticko marketingových důvodů nesmyslně oficiálně přejmenován na Castel Saladin; Haydar, bez data; naposledy byl opět vysloven názor, vycházející ovšem z práce s chybným nekvalitním zaměřením, že zdejší okrouhlé flankovací věže jsou křížáckého původu; Mesqui 2008; Michaudel, v tisku), s kterými křížáci běžně přicházeli do styku, který však v podstatě nepřijali. Některá tvrzení z poslední doby, například údajný výskyt okrouhlých flankovacích věží v údajném, ve skutečnosti neexistujícím předhradí na Krak des Chevaliers (Der Crac 2006), jsou dokonce mystifikací bez styku s realitou (Zimmer–Meyer–Boscardin, 2011). Zdá se, že jedinou křížáckou stavbou připomínající francouzské kastely by mohl být hrad Akko (Arsur–Jacoby 2008). Pokud by se tedy v rámci úvah o vzniku francouzského kastelu mělo jako o jedné z komponent uvažovat o ovlivnění z prostoru Svaté země, spíše by muselo jít o vzory arabské než z vlastní křížácké produkce. Jean Mesqui však naposledy upozornil, že se s flankovacími systémy ve Svaté zemi setkáváme prakticky současně se situací ve Francii a Anglii (Mesqui 1991, 264–267).

České hrady spojovatelné s francouzským kastelovým typem (obr. 4; Durdík 1994; 1998) vykazují francouzské genetické souvislosti (pokusy V. Razíma /2003/ o jejich zpochybnění jsou volné konstrukty nevykazující styk s realitou) a jako přímou reakci na české zkušenosti ze Svaté země je nepochybně chápat nelze.

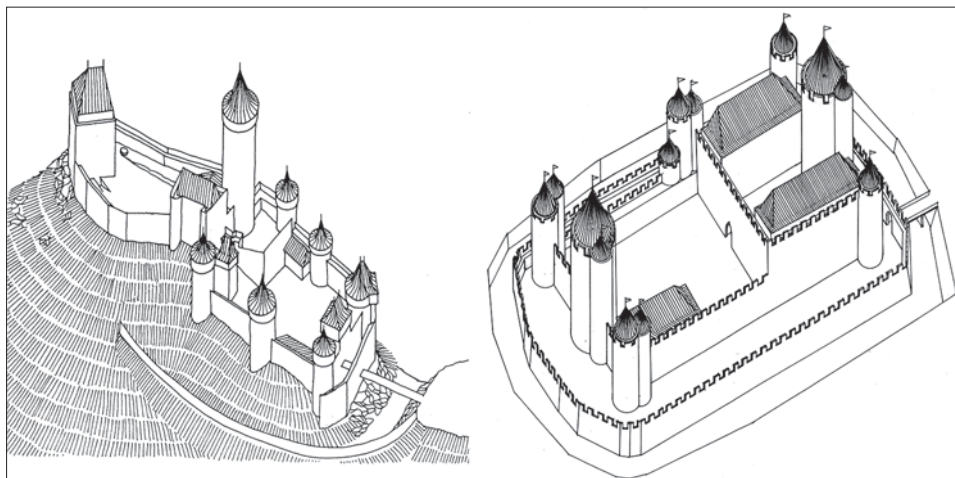
Imre Holl (1984) v rámci svých obecně jistě sotva akceptovaných zjednodušujících představ učinil ze všech evropských kastelů bez ohledu na jejich podobu a výrazné odlišnosti v podstatě jednu skupinu, kterou pro střední Evropu charakterizoval jako „byzantsko-orientální formu hradu v jednoduchém provedení“. V souvislosti s předpokládaným byzantsko-orientálním původem těchto dispozic zdůraznil účast Babenberků Leopolda V. a VI. na třetí a čtvrté křížové výpravě a fakt, že Leopold VI. i jeho syn měli byzantské manželky. Zmíněnou představu zde uvádíme zejména pro poslední část její argumentace, totiž zdůraznění vztahu posledních Babenberků k Byzanci. Zde totiž bývá občas (např. G. Seebachem) hledán i původ nevelké středoevropské skupinky oktogonálních věží, a to přesto, že žádné byzantské ovlivnění ostatní soudobé rakouské architektury v této době neregistrujeme.

Tyto ve středoevropském prostoru vskutku neobvyklé (druhou výraznou skupinu v Evropě registrujeme až v Alsasku a jeho sousedství) oktogonální bergfrity nalzáme

Obr. 3. Půdorys křižáckých johanitských hradů Saranda Kolones na Kypru (nahore; podle Megaw 1992, 19) a Belvoir ve Svaté zemi (dole; podle Biller 1998).

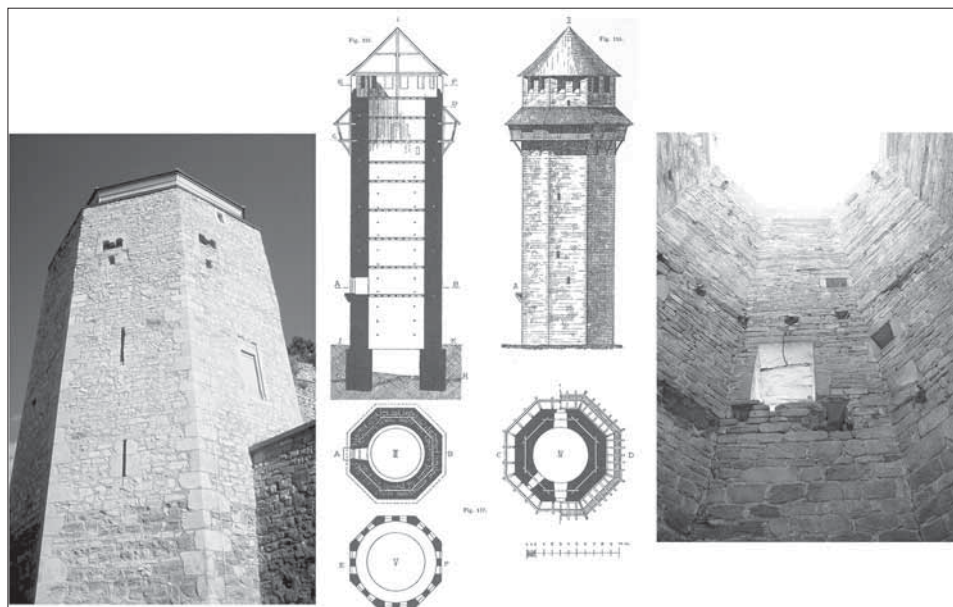
Abb. 3. Grundriss von Saranda Kolonnes, einer Kreuzritterburg der Johanniter auf Zypern (oben; nach Megaw 1992, 19) und der Burg Belvoir im Heiligen Land (unten; nach Biller 1998).

Obr. 4. Nahoře: Sahyun (Saône, Castel Saladin) v Sýrii. Okrouhlé flankovací věže, svým situováním nad svislými skalními stěnami ovšem odsouzené do role demonstrační architektury. Dole: hmotové rekonstrukce českých hradů francouzského kastelového typu Týřov (vlevo) a Konopiště (vpravo). Foto autor, kresby P. Chotěbor a V. Durdík.

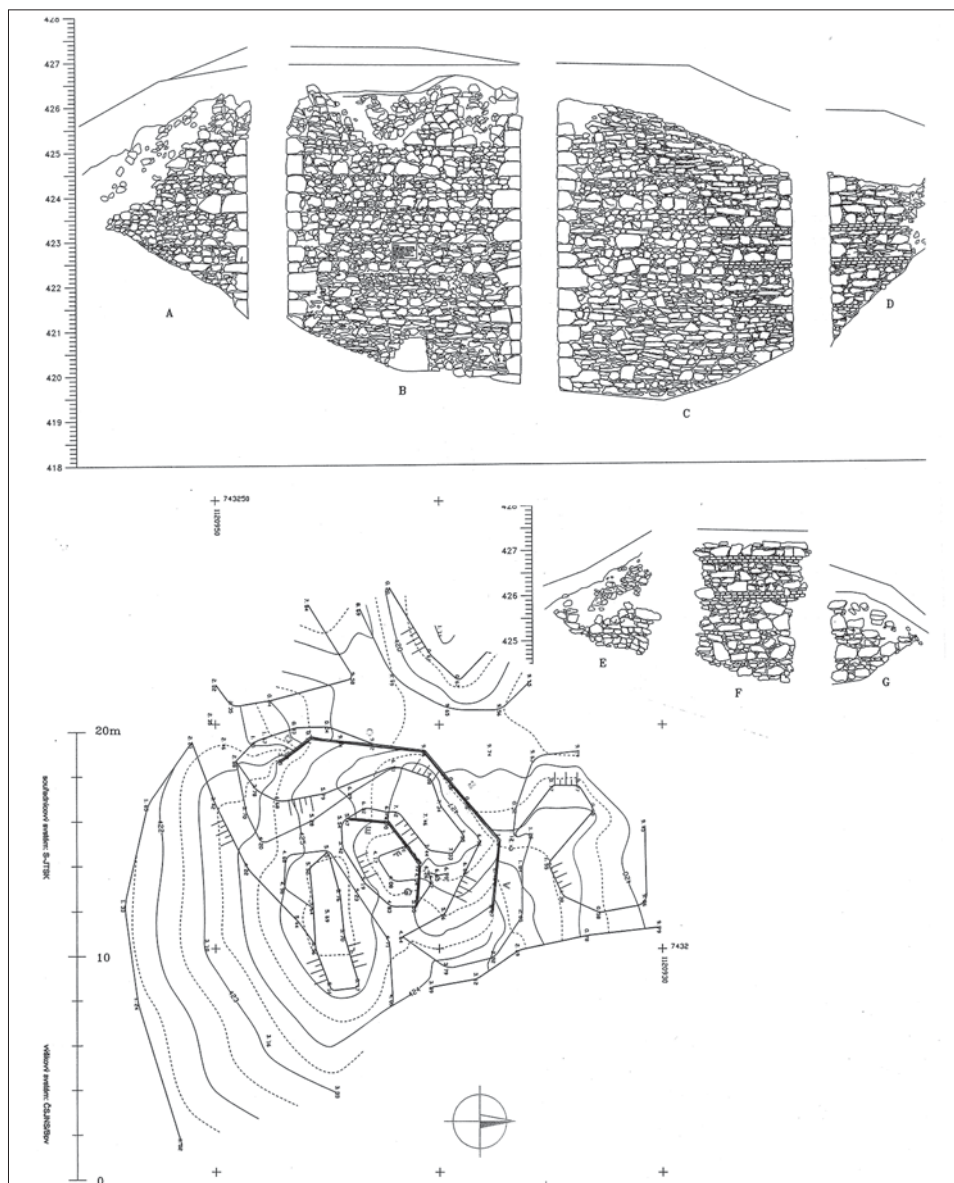
Abb. 4. Oben: Sahyün (Saladinsburg, Château de Saône) in Syrien. Die halbrunden flankierenden Türme sind mit ihrer Lage über den senkrechten Felswänden freilich zur Demonstrationsarchitektur verurteilt. Unten: Baumassenrekonstruktion der böhmischen Burgen vom Typ französischer Kastellburgen Angerbach (Týřov, links) und Konopischt (Konopiště, rechts). Foto vom Verfasser, Zeichnungen P. Chotěbor und V. Durdík.

na dnešním území Rakouska, například v nároží městských hradeb – otázkou však je, jde-li o primární stav – v Hainburgu an der Donau (obr. 5; např. Hofer 2004), ve vnějším opevnění hradu Gars am Kamp (obr. 5; naposledy Reichhalter, v tisku) nebo na Ratzelnburgu (Klimesch 1999; 2003), a po jednom i v Čechách, Příběnice (obr. 6; nejpodrobněji stále Menclová 1976, 178–181), a na Moravě, dnes již neexistující Loupežnická věž ve Znojmě (obr. 5; např. Prokop 1904, 77–78; Plaček 2001, 723–726), další patrně stávala v Kladsku (např. Albert 1927; Malachowicz 1987). Jejich spíše nespolehlivé datování kolísá od průběhu druhé poloviny 12. do průběhu první poloviny 13. století. Polygonální věže jsou známy

Obr. 5. Oktogonální věže v Rakousku, na Moravě a v Řecku. Nahoře vlevo: věž v nároží městských hradeb v Hainburgu an der Donau. Nahoře uprostřed: Loupežnická věž ve Znojmě. Podle Prokop 1907. Nahoře vpravo: Gars am Kamp, pohled do interiéru. Dole: Platamonas, letecký pohled. Foto autor a archiv autora.

Abb. 5. Oktogonale Türme in Österreich, Mähren und Griechenland. Oben links: Stadtmauereckturm in Hainburg an der Donau. Oben Mitte: Räuberturm in Znojmo (Znaim). Nach Prokop 1907. Oben rechts: Gars am Kamp, Blick ins Innere. Unten: Platamonas, Luftaufnahme. Foto vom Verfasser und Archiv des Verfassers.

Obr. 6. Příběnice. Zaměření (půdorys a pohledy na líce zdiva) zbytků oktagonálního bergfritu. Kresba M. Červenka.

Abb. 6. Burg Pribenitz (Příběnice). Vermessung (Grundriss und Blick auf die Mauerflucht) die Reste des oktagonalen Bergfrieds. Zeichnungen M. Červenka.

jsou i z Bavor, například Ebermannsdorf, považovaný ovšem za obytnou věž a kladený již do raného 12. století (Zeune 2002). Polygonální věže se – spíše však ve starší době, například ve velkolepém Theodosiánském opevnění Konstantinopole (obr. 7) ze 4. století, kde ovšem nad nimi zcela převažují věže čtverhranné (např. Aydemir 2003) – vyskytují jako součást starší byzantské fortifikační architektury. Tyto byzantské stavby se ovšem od střeoevropských bergfritů výrazně liší svým vnitřním uspořádáním a provozními souvislostmi. V době křížových výprav ovšem již nijak frekventovaný prvek nepředstavovaly (k byzantským fortifikacím naposledy souhrnně Bakirtzis–Oreopoulos 2001), a pokud se zde takováto volně stojící stavba vyskytne, například centrální věž na hradě Platamon

Obr. 7. Konstantinopolis (Istanbul), Theodosiánské hradby. Nahoře: oktogonální věž hlavní hradby. Dole: čtverhranné věže hlavní hradby v nevhodné (naštěstí zastavené) památkové úpravě. Foto autor.

Abb. 7. Konstantinopel (Istanbul), Theodosianische Mauern. Oben: oktogonaler Turm der Hauptmauer. Unten: vierkantige Türme der Hauptmauer in unsachgemäßer (zum Glück eingestellter) Restaurierung. Fotos vom Verfasser.

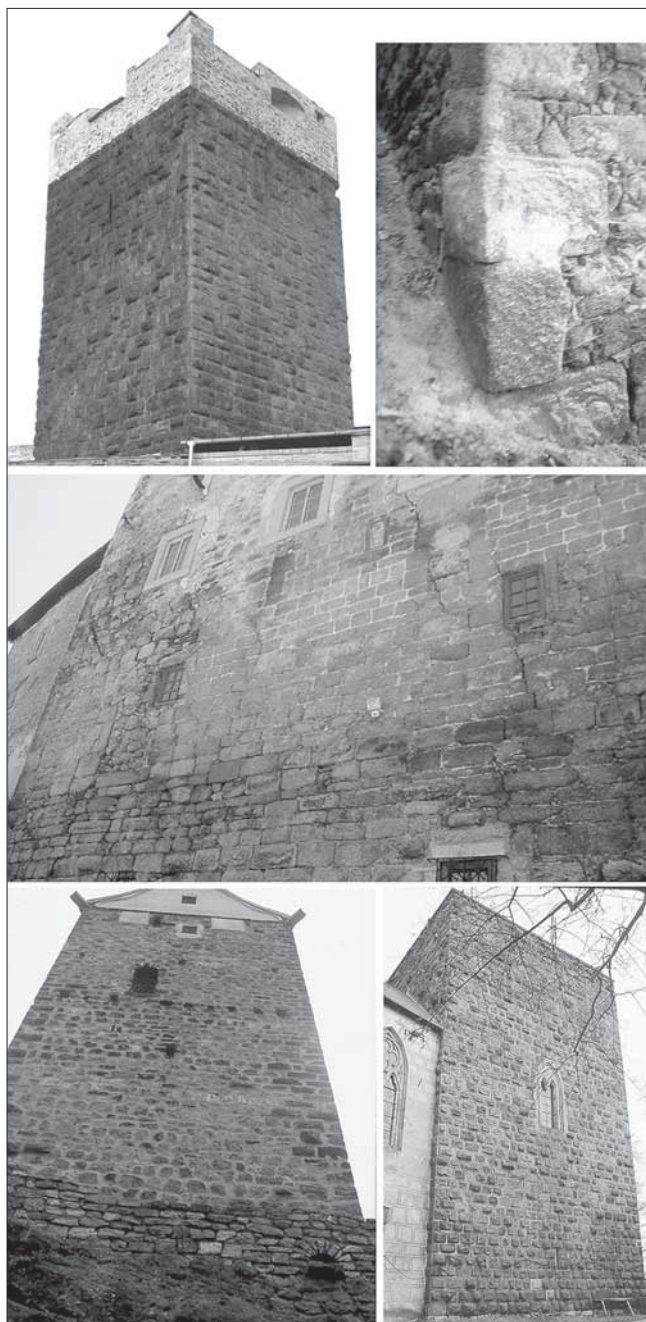
(obr. 5), považuje ji současné řecké bádání za francou stavbu odvozenou ze západní Evropy (za informaci autor děkuje Ioannē Steriotou). Poslední, zejména archeologické výzkumy, například na Neuenburgu nad Unstrutou (např. Schmitt 1999), Chebu (naposledy Hensch 2009, 73–78) či Sulzbachu (např. Hensch 1998; 2005; 2009), velmi rozšířily naše vědomosti o výskytu polygonálních věží ve střední Evropě v 11. a 12. století (poslední shrnutí Hensch 2009). Je zjevné, že se zde, byť jistě v nijak impozantních počtech, takovéto stavby vyskytovaly v delším časovém horizontu, přičemž jejich genetické souvislosti zůstávají nejasné. Přímočará souvislost všech středoevropských polygonálních věží s křížovými výpravami však není příliš pravděpodobná.

S křížovými výpravami je oprávněně spojován nástup v jejich rámci běžně užívaných (obr. 8) bosovaných kvádrů do německé hradní architektury. Řecká a římská antika s nimi pracovala vcelku běžně a neméně běžně je užívali na svých stavbách i Arabové (obr. 8; 10). Ve Svaté zemi byly ve velkém množství k dispozici i jako druhotně použitý stavební materiál. Dle poslední, diskusi budící (např. Leistikow 2008) hypotézy T. Steinmetze (2002) bosované kvádry do německé hradní architektury zavedl král Konrád III., který se s touto podobou zdíva mohl seznámit v průběhu své pouti do Jeruzaléma v letech 1122–1127. Doba vlády Konráda III. byla ve svých počátcích poznamenána vnitropolitickou slabostí. Jako výsledek boje o investituru propagoval na papeži nezávislé císařství a odvolával se při tom na biblické a antické panovníky. Tomuto účelu dle T. Steinmetze patrně posloužila i architektura užívající bosované kvádry, kterou Konrád znal z Jeruzaléma (jeho pobyt zde ovšem není spolehlivě doložen) a tam ji zřejmě chybně považoval za architekturu biblických králů Davida a Šalamouna

Obr. 8. Zdivo z bosovaných kvádrů na arabských (nahore) a křížáckých (ve středu a dole) hradech ve Svaté zemi. (Ukázky pocházejí z území dnešní Sýrie.) Nahore: Damašek, věže citadely. Ve středu vlevo: Krak des Chevaliers, průčelí Lvi brány. Ve středu vpravo: Safita (Chastel Blanc), vnější líc vnějšího hradebního okruhu. Dole: Tartus (Tortosa), vnější líc středního hradebního okruhu. Foto autor.

Abb. 8. Mauerwerk aus Buckelquaden arabischer Burgen (oben) und von Kreuzherrenburgen (in der Mitte und unten) im Heiligen Land. (Die Beispiele stammen aus dem Gebiet des heutigen Syriens.) Oben: Damaskus, Zitadellentürme. Mitte links: Crac des Chevaliers, Front des Löwentors. Mitte rechts: Safita (Chastel Blanc), Außenflucht der äußeren Ringmauer. Unten: Tartus (Tortosa), Außenflucht der mittleren Ringmauer. Fotos vom Verfasser.

Obr. 9. Příklady bosovaného zdiva na hradech na území Čech. Nahoře vlevo: Cheb, Černá věž. Nahoře vpravo: Hazlov, armatura nároží paláce. Ve středu: Vildštejn (Skalná), líc lodi kaple. Dole vlevo: Loket, vstupní strana věže. Dole vpravo: Zvíkov, Hlízová věž (Markomanka). Foto autor, K. Vlček a F. Záruba.

Abb. 9. Beispiele für Buckelquadermauerwerk von böhmischen Burgen. Oben links: Eger (Cheb), Schwarzer Turm. Oben rechts: Hazlov, Armatur einer Palasecke. Mitte: Burg Wildstein (Vildstein, Skalná), Flucht des Kapellenschiffs. Unten links: Burg Elbogen (Loket), Eingangsseite des Turms. Unten rechts: Burg Klingenberg (Zvíkov), Knollenturm (Markomannischer Wachturm). Fotos vom Verfasser, K. Vlček und F. Záruba.

(k Davidově věži v Jeruzalémě naposledy Leistikow 2008). Aby proklamoval sama sebe jako nástupce těchto králů, přejal po roce 1138 užívání bosovaných kvádrů. Z těchto královských staveb se pak velmi rychle rozšířilo i na ostatní hrady v německojazyčném prostoru.

Není pochyb o tom, že nástup bosovaných kvádrů představuje návaznost na antické dědictví. Ta ovšem nutně nemusela proběhnout pouze ve Svaté zemi. Za nejstarší západoevropské ukázky je možno považovat kvádry v nárožní armatuře na hradech Cignod dendrodatované do roku 1100 a Gressan stejným způsobem časově zařazené k roku 1120 (za informaci autor děkuje Dieterovi Barzovi).

Na území České republiky (Durdík, v tisku) se bosované kvádry vyskytují na tehdy říšském Chebsku za Fridricha Barbarossy na falci v Chebu (Černá věž, obr. 9; monograficky ne zcela bez problémů Varhaník 2000) a na některých hradech ministeriálů v okolí (Skalná – Vildštejn, obr. 9; Karel–Knoll 2000; a Hazlov, obr. 9; Karel–Knoll 2004). Bezprostředně odsud byla ovlivněna stavba centrálního hradu sousedního českého Sedlečka v Lokti (naposledy Anderle 1998 s diskutabilními závěry). Na zdejších čtverhranném bergfritu byly nepravidelně použity bosované kvádry (obr. 9; Durdík 1999, 345). Druhá doba výskytu bosovaných

kvádrů v Čechách náleží polovině a průběhu třetí čtvrtiny 13. století za vlády Přemysla Otakara II. (Zvíkov, obr. 9; monograficky Varhaník 2000a; Tachov; Durdík 2007a; Myšenec; Durdík–Kašička–Nechvátal 1995; Bezděz; např. Gabriel–Panáček 2000). I zde je nutno uvažovat inspiraci štaufskou architekturou a zdůraznit je v této souvislosti nutno i Přemyslovy velmocenské aspirace. Výskyt bosovaných kvádrů v Čechách tak zjevně není přímou inspirací ze Svaté země.

V případě celkového řešení je nutno mít na zřeteli, že většina hradů ve Svaté zemi byla velkými až velmi velkými opěrnými body garnizónního typu (obr. 1), tedy typu, který účastníci křížových výprav sotva mohli po svém návratu v evropských podmínkách použít. Vznik malého soukromého hradu v této oblasti bývá považován za křížácký import (Purton 2010, 247).

Není snad součástí hradního organismu nebo dispozičního řešení, jehož původ by někdy dosavadní literaturou nebyl spojován se Svatou zemí. Všechny na tomto místě pochopitelně probírat není možné, připomeneme pouze některé, které by eventuálně mohly náležet do sledovaného kontextu.

Jedním v potaz bráných fenoménů je čtverhranná obytná věž jako taková, respektive představa, že zejména typ hradu s velkou centrální obytnou věží by měl pocházet ze Svaté země (Hofrichter 1999). Není pochyb o tom, že například Arabové čtverhranné obytné věže analogické evropským stavěli spíše výjimečně (např. Shaisar–Tonghini 2008; obr. 10). Arabské věže se obecně svým, zejména vnitřním řešením diametrálně odlišují od západoevropských donjonů. Ne zcela početné křížácké hrady (k obytným věžím na křížáckých hradech přehledně Pringle 1994) s mohutnou centrální, například Safita – Chastel Blanc (např. Piana 2008; obr. 10), Qualat Yahmur – Chastel Rouge (obr. 10), Umm Hūs (Major 2009), či dominující, například Sahyun – Saône (obr. 10), čtverhrannou obytnou věží jsou dnes spíše chápány opačným způsobem – tedy jako modifikace západoevropské obytné věže (ostatně obecně se oprávněně zdůrazňuje, že křížáci s sebou na Přední východ přinesli podstatně rozsáhlejší rejstřík sídelních jednotek než jen hrady; naposledy Pringle 2010). V případě obytných věží by si jistě významnou pozornost zasloužilo srovnání se situací na Sicílii (cenná pozorování naposledy Butzer–Butzer 2008), silně ovlivněné mimo jiné normanskými donjony i arabskou fortifikační architekturou (např. Kolektiv 2001). V případě nejstarších českých čtverhranných obytných věží (Přimda, Pražský hrad) je nutno připomenout, že jejich genetické souvislosti nejsou zcela jasné, rozhodně však nevybočují z rámce širší střední Evropy.

Nepochybný přínos křížáckých výprav představoval rozvoj vojenství, zejména pak konfrontace s vyspělou obléhací technikou a postupy – například běžným užíváním velkých a účinných obléhacích strojů. (Je málo známou skutečností, že tímto směrem se pro křížáky stal zásadně příznivým faktorem nedostatek rovného dřeva a železa na arabské straně, který limitoval početnost zmíněných zařízení.) Ta si zákonitě vyžádala převzetí či vytvoření odpovídajících opatření a protiopatření, respektive inovací obranné architektury i obléhacích praktik. Zde je však posouzení, za jakých okolností to či ono řešení vzniklo a jakého je původu, mimořádně svízelné. V potaz je pak nutno brát i nesporný fakt, že za akutní potřeby může velmi podobné řešení vzniknout i na několika místech nezávisle na sobě, a nemusí tak nutně být výsledkem šíření z jediného zdroje.

Se Svatou zemí bývá spojován například vznik hradů s věží v čele (v Čechách by šlo zejména o hrady bergfritové dispozice; k typologii českých hradů např. Durdík 1999) nebo se štitovou zdí (v Čechách Hrádek u Podmok nebo Kozohlod; Durdík 2001), chápaný jako reakce na užívání velkých obléhacích vrhacích strojů (např. Hofrichter 1999). V tomto případě je pochopitelné namísto maximální zdrženlivost.

Z Předního Orientu bylo do Evropy s největší pravděpodobností přebíráno arabské a byzantské prolamování hradebních zdí střilnami, často komorovými, ve spodní úrovni – například na Sahyunu je takto vybavená hradba datována do doby okolo roku 1120 (obr. 11; Haydar, bez data). S takovýmto řešením se ovšem v Čechách sledovaného období nesetkáme. V případě výskytu ojedinělých střilen, na něž ve třech případech ve velké věži hradu

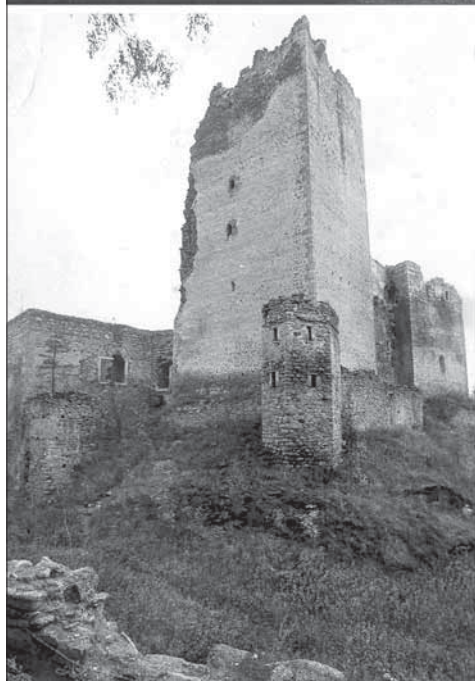
Obr. 10. Obytné věže křižáckých (nahore vlevo a dole) a arabských (nahore vpravo) hradů na území dnešní Sýrie. Nahore vlevo: Safita (Chastel blanc) s velkou kaplí. Nahore vpravo: Schaizar. Dole vlevo: Qualat Yahmur (Chastel Rouge). Dole vpravo: Sahyun (Saône, Castel Saladin). Foto autor.

Abb. 10. Wohntürme von Kreuzfahrerburgen (oben links und unten) und arabischen Burgen (oben rechts) auf dem Gebiet des heutigen Syriens. Oben links: Safita (Chastel Blanc) mit großer Kapelle. Oben rechts: Schaizar. Unten links: Qalat Yahmur (Chastel rouge). Unten rechts: Sahyūn (Saladinsburg, Château de Saône). Fotos vom Verfasser.

Landštejna (obr. 11) upozornil J. Varhaník (1998), se ovšem naskýtá otázka, zda nemůže jít spíše než o import (J. Varhaník navrhuje jako zemi původu Sicilské království) o projev variační šíře možností řešení střílnovitého otvoru. Podcenit nelze ani vliv velké síly zdíva věže a snahu o umožnění většího pracovního komfortu střílnu užívajícího střelce.

V Čechách a v Rakousku zcela ojediněle registrujeme ve střední Evropě neobvyklé vysoké lukostřelecké šrēřbinové střílny – například na velké věži na Křivoklátě (Razím 1994) či na Vídeňské bráně v Hainburgu an der Donau (obr. 11; např. Kuthan 1991, 98–101) –, které vykazují spíše jiné, zejména francouzské (Durdík 1992) souvislosti – stejně jako ojediněle okrouhlé obytné věže (Durdík 1989; 2010) či další prvky.

Mezi prvky někdy velmi diskutabilně odvozované ze Svaté země (Hofrichter 1999, 107) náležejí i pětiboké věže, časté v Evropě zejména v Alsasku-Lotrinsku a v Rakousku (Menclová 1976, 44). Ty se v Čechách prakticky nevyskytují, zato se zde setkáváme s okrouhlými věžemi s břitem (ty v Evropě tvoří dva významné regiony – francouzský a střeoevropský s českou dominancí), tedy s v podstatě v principu shodným řešením vzniku ostré hrany, ovšem na okrouhlých tělesech věží. Toto technické opatření nepochybně přímým importem z Předního Orientu není.

Obr. 11. Nahoře: Sahyun (Saône, Castel Saladin), vnitřní líc čelní hradby z roku 1120 prolomené komorami se zdvojenými střilnami. Dole vlevo: Landštejn, pohled na bergfrit. Stav před posledními památkovými úpravami. Dole vpravo: Hainburg an der Donau, vnější fasáda Vídeňské brány. Foto autor.

Abb. 11. Oben: Sahyūn (Saladinsburg, Château de Saône), Innenflucht der vorderen Wehrmauer aus dem Jahr 1120, durchbrochen von mit Doppelscharten versehenen Schießkammern. Unten links: Burg Landstein (Landštejn), Blick auf den Bergfried. Zustand vor den letzten Restaurierungsarbeiten. Unten rechts: Hainburg an der Donau, Außenfassade des Wienertors. Fotos vom Verfasser.

V Českém království (na rozdíl od Německa) neregistrujeme ve sledovaném období žádná hradní jména odvozená od jmen hradů či míst ve Svaté zemi.

Shrme-li výše uvedený, velmi stručný výběr z pozorování, která umožňuje současný, zajisté nikterak uspokojivý a vyvážený stav poznání jak středoevropské, tak zejména předovýchodní (zde připomeňme, že současný výzkum na Krakus des Chevaliers /Zimmer-Meyer-Boscardin, 2011/ byl v podstatě prvou akcí, která odpovídá aktuálním evropským požadavkům na kvalitu provádění archeologických a stavebněhistorických výzkumů a průzkumů a dokumentace) hradní problematiky, je možno konstatovat, že přes nesporné kontakty byl vliv křížových výprav na středoevropskou hradní produkci v nejlepším případě stopový a různě zprostředkovaný. Co se četných jednoznačných proklamací dosavadní, zejména (ale nejen) starší, především romantismem, snahou o zjednodušující pohled a nedostatkem relevantních informací zatížené literatury týče, bylo a je zjevně přání otcem myšlenky. Není však pochyb o tom, že každá z otázek, jichž se bylo možno v rámci tohoto stručného textu jen letmo dotknout, by si zasloužila samostatnou hlubší, nepochybně ovšem velmi pracnou pozornost. Budoucí bádání, které by pochopitelně bylo velmi žádoucí, jistě může zde prezentovaný nástin vědomostí modifikovat a doplnit.

Tento text vznikl v rámci práce na grantovém projektu Ex Oriente – EU Culture programme (2007–2013), 2008-2106/001-001.

Literatura

- ALBERT, F., 1927: Topographie des Glatzer Schlosses, Glatzer Heimatblätter 1, 3–19.
- ANDERLE, J., 1998: Pozdně románský hrad Loket – Die spätromanische Burg Loket, PRP V, č. 1, 3–12.
- AYDEMİR, I., 2003: Les ramparts de la ville d'Istanbul – The ramparts of the town of Istanbul, EN Bulletin 56–57, 75–84.
- BAKIRTZIS, N.–OREOPOULOS P., 2001: An essay on byzantine fortification. Northern Greece 4th–15th c. Athens.
- BENVENISTI, M., 1976: The Crusaders in the Holy land. Jerusalem.
- BILLER, T., 1989: Die Johaniterburg Belvoir am Jordan, Zeitschrift für Geschichte der Baukunst 2, 105–136.
- BURGEN, 2008: Burgen und Städte der Kreuzzugszeit (Piana, M., ed.). Petersberg.
- BUTZER, P. L.–BUTZER K. W., 2008: Die Transmission von Wissenschaften und Ideen von Osten nach Westen im Zeitalter der Kreuzzüge. In: Burgen und Städte der Kreuzzugszeit (Piana, M., ed.), 89–100. Petersberg.
- DER CRAC, 2006: Der Crac des Chevaliers. Die Baugeschichte einer Ordensburg der Kreuzfahrerzeit (Biller, T., ed.). Regensburg.
- DESCHAMPS, P., 1934: Les châteaux des Croisés en Terre Sainte I: Crac des Chevaliers 1–2. Paris.
- 1939: Les châteaux des Croisés en Terre Sainte II. La défense du royaume de Jerusalem 1–2. Paris.
- 1973: Les châteaux des Croisés en Terre Sainte III. La défense du comte de Tripoli et de la principauté d'Antioche. Paris.
- DURDÍK, T., 1989: Großer Turm der Burg Křivoklát und seine genetischen Zusammenhänge – Velká věž hradu Křivoklátu a její genetické souvislosti, CB 1, 15–34.
- 1992: French Influence in Bohemian Castle Architecture of the Thirteenth Century, Fortress 15, Hants, 16–30.
- 1994: Kastellburgen des 13. Jahrhunderts in Mitteleuropa. Wien–Köln–Weimar.
- 1998: Hradý kastelového typu 13. století ve střední Evropě. Praha.
- 1999: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha.
- 2001: Hrádek u Podmok (Kozohlod) – Die Burg Hrádek bei Podmoky (Kozohlody), AH 26, 147–153.
- 2002: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Dodatky. Praha.
- 2006a: K otázce demonstrační architektury na českých hradech – Zur Frage der Demonstrativarchitektur auf böhmischen Burgen – On Demonstrative Architecture on Czech Castles, ZPP 64, 118–123, 173–174, 177–178.
- 2005: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Dodatky 2. Praha.
- 2006b: Zur Frage der demonstrativen Architektur der böhmischen Burgen – On Demonstration Architecture in Czech Castles, CaBe 8, 3–17.
- 2006a: Přimda – die älteste Steinburg in Böhmen, Forschungen zu Burgen und Schlösser 9, 95–103.
- 2007: Hrad Přimda – Die Burg Přimda. Vlastivědná knihovnička SPS. Sv. 14. Praha.
- 2007a: Hradý přechodného typu v Čechách – Burgen des Übergangstyps in Böhmen. Praha.
- 2008: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Dodatky 3. Praha.
- 2010: K výskytu okrouhlých obytných věží ve střední Evropě v 12. – počátku 13. století – On the existence of

- round residential towers in Central Europe in the 12th and beginning of the 13th centuries. In: Arcidiecézní muzeum na olomouckém hradě. Příspěvky z mezinárodní konference – The Archdiocesan museum at Olomouc castle. Proceedings from the international conference, 143–154. Olomouc.
- v tisku: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Dodatky 4. Praha.
 - v tisku a: Anfänge des königlichen Burgenbaus in Böhmen. Château Gaillard. Caen.
 - v tisku b: Zur Problematik des möglichen Einflusses der Kreuzzüge auf die mitteleuropäische Burgenarchitektur. Burgen und Schlösser.
 - v tisku c: Buckelquader auf Böhmischem Burgen staufischen und spätpremyslidischen Zeit. Forschungen zu Burgen und Schlösser.
- DURDÍK, T.–KAŠÍČKA, F.–NECHVÁTAL, B., 1995: Hradý, hrádky a tvrze na Písecku. Písek.
- EDWARDS, R., 1987: The Fortifications of Armenian Cilicia. Washington D.C.
- GABRIEL, F.–PANÁČEK, J., 2000: Hradý okresu Česká Lipa. Praha.
- HANISCH, H., 2008: Armenische Bauweise und Bautechnik im mittelalterlichen Wehrbau in Syrien. In: Burgen und Städte der Kreuzzugszeit (Piana, M., ed.), 439–455. Petersberg.
- HAYDAR, J. A., bez data: Saladin castle.
- HENSCH, M., 1998: Neue Ausgrabungsergebnisse zur Innenbebauung der Burg Sulzbach (Stadt Sulzbach–Rosenberg, Lkr. Amberg-Sulzbach) im 10. und 11. Jahrhundert, Beiträge zur Archäologie der Oberpfalz 2, 367–378.
- 2005: Burg Sulzbach in der Oberpfalz. Archäologisch-historische Forschungen zur Entwicklung eines Herrschaftszentrums des 8. bis 14. Jahrhunderts in Nordbayern. Materialien Archäologie Oberpfalz 3. Büchenbach.
 - 2009: Der verlorene Hussenturm. Historisch-archäologische Betrachtungen zu einem bemerkenswerten Bauwerk der Burg Sulzbach/Opf. Büchenbach.
- HOFER, N., 2004: „Wasserturm: Posse prolongiert“ – Archäologische Sondierungen im Brennpunkt der Auseinandersetzung um das geplante Nationalpark-Besuchszentrum in Hainburg, Niederösterreich, Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 20, 73–98.
- HOFRICHTER, H., 1999: Einflüsse von Kreuzfahrerburgen auf den europäischen Burgenbau. In: Burgen in Mitteleuropa. Ein Handbuch. Band I. (Böhme, H. W.–Dollen B. von der–Kerber, D.–Meckseper, C.–Schock-Werner, B.–Zeune, J., ed.), 105–108. Stuttgart.
- HOLL, I., 1984: Négysaroktornyos szabályos várak a középkorban – Regelmässige Kastellburgen mit vier Ecktürmen im Mittelalter, Archaeologiai Értesítő 111, 194–217.
- CHÂTELAIN, A., 1981: La nouvelle architecture militaire du XIIIe siècle en Ile de France. Quelques hypothèses. Liber castellorum. 40 variaties op het thema kasteel, 66–75. Zutphen.
- IWANCZAK, W., 1995: Udział Czechów w krucjatach do Ziemi Świętej. In: Peregrinationes. Pilgrzymki w kulturze dawnej Europy, 118–125. Warszawa.
- JAKOBY, D., 2008: Die Kreuzfahrerstadt Akko. In: Burgen und Städte der Kreuzzugszeit (Piana, M., ed.), 242–251. Petersberg.
- KAREL, T.–KNOLL, V., 2000: Románská fáze hradu v Skalně – Romanische Bauphase der Burg Wildstein in Skalná (Bez. Cheb), PRP VII, č. 2, 15–22.
- 2004: Stavební počátky hradu v Hazlově, Dějiny staveb 2003, 176–187.
- KEDAR, B., v tisku: Muslime in den fränkischen Burgen des Königreichs Jerusalem. Burgen und Schlösser.
- KLIMESCH, W., 1999: Die „Ratzelburg“ – ein Bodendenkmal der Stauferzeit, Bundschuh 2, 10–15.
- 2003: Die „Ratzelburg“ – ein Bodendenkmal der Stauferzeit. In: Worauf wir stehen. Archäologie in Oberösterreich, 197–198. Linz.
- KOLEKTIV, 2001: Castelli medievali di Sicilia. Palermo.
- KUTHAN, J., 1991: Zakladatelské dílo krále Přemysla Otakara II. v Rakousku a ve Štýrsku. Praha.
- LEISTIKOW, D., 1989: Kreuzritterburgen im lateinischen Königreich Jerusalem. Überblick und Forschungsstand, Istanbulur Mitteilungen 39, 341–372.
- 2008: Der „Davidsturm“ in der Zitadelle von Jerusalem. In: Burgen und Städte der Kreuzzugszeit (Piana, M., ed.), 326–335. Petersberg.
- MAJOR, B., 2008: Umm Hüš, eine Kreuzfahrerburg um Bergland von Šafitā. In: Burgen und Städte der Kreuzzugszeit (Piana, M., ed.), 438–447. Petersberg.
- MALACHOWICZ, E., 1987: Twierdza Kłodzka, Zeszyty Muzeum Ziemi Kłodzkiej 2, 3–30. Kłodzko–Wrocław.
- MEGAW, A. H. S., 1994: The strategic role of the third crusade castle at Paphos, IBI Bulletin 48, 17–22.
- MENCLOVÁ, D., 2006: České hradý 1. Praha (2. vydání).
- MESQUI, J., 1991: Châteaux et enceintes de la France médiévale. De la défense à la résidence 1. Les organes de la défense. Paris.
- 2001: Châteaux d'Orient – Liban, Syrie. Paris.
 - 2008: Die Burg Saône (Šahyün, Qalāt Šalah ad-Dīn). In: Burgen und Städte der Kreuzzugszeit (Piana, M., ed.), 356–366. Petersberg.
- MICHAUDEL, B., v tisku: Saône/Sahyun Castle, prime example of Crusader and Muslim feudalisms in the Near-East. Burgen und Schlösser.

- MÜLLER-WIENER, W., 1966: Burgen der Kreuzritter im Heiligen Land, auf Zypern und in der Ägäis. München–Berlin.
- PERBELLINI, G., 1994: Outline of fortified networks in Cyprus, IBI Bulletin 48, 3–16.
- PIANA, M., 2008: Die Templerburg Chastel Blanc (Burğ aş-Şafaia). In: Burgen und Städte der Kreuzzugszeit (Piana, M., ed.), 293–301. Petersberg.
- v tisku: Die Wehrarchitektur der Kreuzfahrer zwischen Tradition und Innovation. Die Frage nach Einflüssen und Wechselbeziehungen. Burgen und Schlösser.
- PLÁČEK, M., 2001: Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí. Praha.
- PRINGLE, D., 1994: Towers in Crusader Palestine, Château Gaillard 16, 335–350. Caen.
- 2010: Perception of the Castle in the Latin East – Perceptions du château dans les États latins en Orient – Wahrnehmungen der Burg in Kreuzfahrerstaaten, Château Gaillard 24, 223–228. Caen.
- PROKOP, A., 1904: Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung I–IV. Wien.
- PURTON, P., 2009: A history of early medieval siege c. 450–1200. Woodbridge.
- 2009a: A history of late medieval siege 1200–1500. Woodbridge.
- RAŽÍM, V., 1993: K počátkům flankovací soustavy v české pevnostní architektuře, ZPP 53, 81–88.
- 1994: Nové poznatky z opravy Křivokláta – východní část horního hradu, PRP I, č. 1, 55–76.
- REICHHALTER, G., v tisku: Gars, KG Thunau, OG Gars am Kamp, VB Horn, Niederösterreich. In: Burgen Waldviertel – Wachau. Wien (2. Erw. Auflage).
- SCHMITT, R., 1999: Zu den achteckigen Türmen im Schloß Neuenburg bei Freyburg an der Unstrut. In: Architektur, Struktur, Symbol. Streifzüge durch die Architekturgeschichte von der Antike bis zur Gegenwart. Festschrift für Cord Meckseper (Kozok, M., ed.), 247–268. Petersberg.
- SPITIERI, S. C., 1994: Fortresses of the Cross. Hospitaller Military Architecture (1136–1798). Malta.
- STEPANSKY, J., 2008: Das kreuzfahrerzeitliche Tiberias: Neue Erkenntnisse. In: Burgen und Städte der Kreuzzugszeit (Piana, M., ed.), 384–395. Petersberg.
- STEINMETZ, T., 2002: Die Königspfalz Rothenburg ob der Tauber. Brennsbach.
- TONGHINI, C., 2008: Die Burg Saizar. In: Burgen und Städte der Kreuzzugszeit (Piana, M., ed.), 235–245. Petersberg.
- TUULSE, A., 1958: Burgen des Abendlandes. Wien–München.
- VARHANÍK, J., 1998: Pozdně románské komorové střílný hradu Landštejna – Spätromanische Schiesskammer der Burg Landštejn, PRP 5, č. 2, 82–86.
- 2000: Chebská Černá věž a počátky hradu v Lokti, Sborník Chebského muzea 1999, 12–18.
- 2000a: Hlížová věž hradu Zvíkova – Der Buckelquaderturm (Hlížová věž) der Burg Zvíkov, PRP VIII, č. 1, 15–32.
- WILL, R., 1978: Les châteaux de plan carré de la plaine du Rhin et le rayonnement de l'architecture militaire royale de France au XIIIe siècle, Cahiers alsaciens d'archéologie d'art et d'histoire 21, 65–86.
- ZEUNE, J., 2002: Wohntürme in Bayern. In: Wohntürme. Veröffentlichungen der Deutschen Burgenvereinigung e. V. zugleich Sonderheft der Zeitschrift „Burgenforschung aus Sachsen“, 29–40. Langenweißbach.
- ZIMMER, J.–MEYER, W.–BOSCARDIN, L., 2011: Krak des Chevaliers in Syrien. Archäologie und Bauforschung 2003–2008. Braubach am Rhein.

Zusammenfassung

Zur Problematik einer möglichen Beeinflussung der mitteleuropäischen Burgarchitektur durch die Architektur der Kreuzfahrten ins Heilige Land

Die von den Teilnehmern der Kreuzzüge im Heiligen Land erbauten und genutzten Burgen stellen ein schillerndes und faszinierendes Phänomen dar, das die europäische Burgenforschung von Anfang an anzog. Ergebnis dieser im 19. und zu Beginn des 20. Jahrhunderts herrschenden Faszination war eine starke und unkritische Überbewertung des Einflusses, den die Burgarchitektur im Heiligen Land auf die Entwicklung des europäischen Burgenbaus gehabt hatte. Im großen und ganzen gesetzmäßig brach dann eine eher von Ablehnung geprägte Periode an, deren kritischer Ansatz stark von einem detaillierteren Studium der einzelnen Objekte beeinflusst war. Der gegenwärtige Stand ist realistischer und lässt eine Beeinflussung in verschiedene Richtungen nicht immer problemlos und überzeugend zu.

Der vorliegende Beitrag fasst zunächst die Kenntnisse über die Arten der Kontakte zusammen, die mitteleuropäische, vor allem tschechische Krieger sowohl im Heiligen Land, als auch mit Gebieten hatten, die von hier aus unmittelbar beeinflusst werden konnten. Dann analysiert er nach und nach die Problematik der einzelnen Erscheinungsformen (Flankierungssysteme, Entstehung der französischen Kastellburg, oktogonaler Turm, Buckelquader, vierkantiger Wohnturm, Schießscharten, fünfseitige Türme usw.), die mehr oder weniger berechtigt als aus dem Heiligen Land übernommen oder beeinflusst angesehen werden.

Wenn wir die oben erwähnte sehr knappe Auswahl der Beobachtungen zusammenfassen, die den gegenwärtig gewiss keineswegs zufriedenstellenden Kenntnisstand von sowohl der mitteleuropäischen Burgenproblematik, als auch der des vorderen Orients ermöglicht, kann festgehalten werden, dass der Einfluss der Kreuzzüge auf die mitteleuropäische Burgenproduktion trotz unstrittiger Kontakte bestenfalls

spurenhaft war und unterschiedlich vermittelt wurde. Was die zahlreichen eindeutigen Proklamationen der bisherigen, insbesondere (aber nicht nur) älteren, vor allem von der Romantik, dem Bemühen um eine vereinfachende Sichtweise und dem Mangel an relevanten Informationen belastete Fachliteratur betrifft, war offenbar der Wunsch Vater des Gedanken. Es besteht jedoch kein Zweifel, dass jede der Fragen, die im Rahmen des vorliegenden Beitrags jeweils nur flüchtig berührt werden konnten, eine eigene tiefergehendere, zweifelsohne freilich sehr arbeitsaufwändige Aufmerksamkeit verdient hätte.

Seznam autorů

PhDr. Ján **Beljak**, Ph.D., AÚ SAV, Zvolen
Ing. Pavel **Bolina**, CSc., Praha
Dušan **Cendelín**, Vizovice
Bc. Miroslav **Dejmal**, Archaia Brno, o. p. s.
Mgr. Denisa **Divileková**, Múzeum mesta Bratislavy, NKP hrad Devín
prof. PhDr. Tomáš **Durdík**, DrSc., ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i.
PhDr. Dagmar **Frolíková-Kaliszová**, ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i.
Mgr. Katarína **Harmadyová**, Múzeum mesta Bratislavy, NKP hrad Devín
Mgr. Josef **Hložek**, Katedra archeologie FF ZČU v Plzni
Mgr. Petr **Holub**, Archaia Brno, o. p. s.
Mgr. Dalibor **Janiš**, Ph.D., Historický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.
Mgr. Václav **Kolařík**, Archaia Brno, o. p. s.
doc. PhDr. Pavel **Kouřil**, CSc, ARÚ AV ČR, Brno, v. v. i.
RNDr. Roman **Křivánek**, ARÚ AV ČR, v. v. i., Praha
Ing. Míloš **Kudrnovský**, Projektční ateliér pro dokumentaci, průzkum a obnovu staveb, Dvůr Králové n. L.
PhDr. Pavol **Maliniak**, Ph.D., Katedra histórie, FHV UMB v Banskej Bystrici
Mgr. Jana **Mazáčková**, ÚAM FF MU, Brno
PhDr. Petr **Menšík**, Ph.D., Katedra archeologie FF ZČU v Plzni
David **Merta**, Archaia Brno, o. p. s.
prof. PhDr. Zdeněk **Měřinský**, CSc., ÚAM FF MU, Brno
Mgr. Martin **Miňo**, KPÚ Banská Bystrica
PhDr. Bořivoj **Nechvátal**, CSc., ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i.
Mgr. Noémi **Pažinová**, Ph.D., Katedra archeologie, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Mgr. Marek **Peška**, Archaia Brno, o. p. s.
PhDr. Dalibor **Prix**, CSc., Ústav historických věd Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě
Mgr. Michal **Rak**, Katedra archeologie FF ZČU v Plzni
Josef **Švejnoha**, Katedra archeologie FF ZČU v Plzni
Mgr. Renata **Tišerová**, NPÚ ú. o. p. v Liberci
PhDr. Zdeněk **Vácha**, NPÚ ú. o. p. v Brně
JUDr. Jiří **Varhaník**, Praha
Mgr. Renata **Veselá**, Katedra archeologie FF ZČU v Plzni
Ing. Jan **Vinař**, MURUS, Praha
Radim **Vrla**, NPÚ ú. o. p. v Kroměříži

Zkratky

Prameny

AČ	Archiv český
AKČ	Archiv Koruny české
BR	Berní rula
CDB	Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae
CDM	Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae
CDS	Codex diplomaticus Silesiae
CIM	Codex iuris municipalis
DRC	Decem registra censum bohemia compilata aetate bellum husiticum praecedente – Deset urbářů českých z doby před válkami husitskými
DD	Desky dvorské
DZM	Desky zemské menší
DZV	Desky zemské větší
FRB	Fontes rerum Bohemicarum – Prameny dějin českých
G-M II	Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter II (C. Grünhagen–H. Markgraf eds.)
KP	Knihy půhonné
LC	Libri confirmatum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim
MGH SS	Monumenta Germaniae Historica Scriptores
NH	Schlesische Nekrologien. Nekrologium des Stifts Heinrichau
NK	Schlesische Nekrologien. Nekrologium des Stifts Kamenz (obě In: Zeitschrift des Vereines für Geschichte und Alterthum Schlesiens IV, 1862, 278–337, W. Wattenbach ed.)
RBM	Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae
RDP	Registra decimarum papalium – Registra desátků papežských z diecézí pražské
RI	Regesta Imperii
RTT	Reliquiae tabularum terrae
SUB	Schlesisches Urkundenbuch
V-H	Geschichtsquellen der Grafschaft Glatz
ZDB	Moravské zemské desky brněnské
ZDO	Moravské zemské desky olomoucké

Literatura

AH	Archaeologia historica
AR	Archeologické rozhledy
AVANS	Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku
AVJČ	Archeologické výzkumy v jižních Čechách
BMD	Brno v minulosti a dnes
CaBe	Castrum Bene
CB	Castellologica bohemia
CMB	Castella Maris Baltici
ČČH	Český časopis historický
ČsČH	Československý časopis historický
ČMM	Časopis Matice moravské
ČMMZ	Časopis Moravského muzea (Moravského zemského muzea), Vědy společenské
ČNM A	Časopis Národního muzea, řada A historická
ČSPS	Časopis Společnosti přátel starožitností

ČSM B	Časopis Slezského muzea, série B – vědy historické
ČSZM B	Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické
ČSPSČ	Časopis Společnosti přátel starožitností českých v Praze (1893–1926); Časopis Společnosti přátel starožitností československých (1927–1938)
HČ	Historický časopis
HG	Historická geografie
ITM	Internationale Tagungen in Mikulčice
JM	Jižní Morava
LCI	Lexikon der christlichen Ikonographie. Ed. E. Kirschbaum. Rom–Freiburg–Basel–Wien 1990
LE	Libri erectionum archidiocesis Pragensis
LTK	Lexikon für Theologie und Kirche 4. Freiburg–Basel–Rom–Wien 1995
MAG	Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien
MVP	Muzejní a vlastivědná práce
OSN	Ottův slovník naučný
PA	Památky archeologické
PHS	Právněhistorické studie
PRP	Průzkumy památek
PSČ	Památky středních Čech
PV	Přehled výzkumů AÚ ČSAV v Brně (od r. 1993 ARÚ AV ČR v Brně)
SbČSSA	Sborník Československé společnosti archeologické (při ČSAV)
SBM	Studien zum Burgwall von Mikulčice
SbNM A	Sborník Národního muzea, řada A – Historie
SlAnt	Slavia Antiqua
SlArch	Slovenská archeológia
SM	Severní Morava
SPFFBU C	Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, řada C, historická
SPFFBU E	Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, řada E, archeologicko-klasická
SPFFBU F	Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, řada F, uměnovědná
SPFFBU M	Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, řada M, archeologická
SVPP	Sborník vlastivědných prací z Podblanicka
SZM	Sborník Západočeského muzea v Plzni
ŠZ	Študijné zvesti
VSV	Vlastivědný sborník Vysočiny, oddíl věd společenských
VVM	Vlastivědný věstník moravský
ZPP	Zprávy památkové péče
ZbSNM	Zborník Slovenského národného múzea

Institute a další zkratky

AP SZM	Archeologické pracoviště Slezského zemského muzea, Opava
ARÚ AV ČR	Archeologický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i.
AÚ	Archeologický ústav
AV ČR	Akademie věd České republiky, v. v. i.
BRD	Bundesrepublik Deutschland – Spolková republika Německo (SRN)
CMS	Centrum medievistických studií, Praha
CMTF	Cyrlometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
č. j.	číslo jednací
ČSAV	Československá akademie věd
ČSSA	Československá společnost archeologická při ČSAV
ČVS	čelní vyhřívací stěna (u kachle)
FF UK	Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
FF UKF	Filozofická fakulta Univerzity Konstantína Filozofa v Nitre
FF UKO	Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
FF ZČU	Filozofická fakulta Západočeské univerzity
FF, FIF	Filozofická fakulta
FHV UMB	Fakulta humanitních věd Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
FPP SU	Filozoficko-přírodovědecká fakulta Slezské univerzity v Opavě
GAČR	Grantová agentura České republiky

GDR	DDR – Deutsche Demokratische Republik (NDR – Německá demokratická republika)
inv. č.	inventární číslo
k. ú.	katastrální území
KA FF UKO	Katedra archeologie Filozofické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě
KNM	Knihovna Národního muzea, Praha
KÖH	Kulturális Örökséggvédelmi Hivatal Budapest, Tervtár/Könyvtár (Kutatási Osztály) – Úřad na ochranu kulturního dědictví, Oddělení map/Knihovna (Oddělení výzkumu)
KPÚ	Krajský pamiatkový úrad
MK	Ministerstvo kultury, Praha
MZM	Moravské zemské muzeum, Brno
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Praha
MU	Masarykova univerzita, Brno
MMB	Muzeum města Brna
MVS	Muzejní a vlastivědná společnost v Brně
MZA	Moravský zemský archiv v Brně
MZM	Moravské zemské muzeum
nedat.	nedatováno
nepubl.	nepublikovaný
NM	Národní muzeum, Praha
NÖ	Niederösterreich, Dolní Rakousy, Rakousko
NPÚ, ú. o. p.	Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště
NŘ	Nová řada
NS	nálezová správa
NZ	nálezová zpráva
o. p. s.	obecně prospěšná společnost
OM	Okresní muzeum
OÖ	Oberösterreich, Horní Rakousy, Rakousko
OSP	Okresní stavební podnik
OSSPPOP	Okresní středisko státní památkové péče a ochrany přírody v Olomouci
p. B.	politischer Bezirk (Rakousko)
parc. č.	parcela číslo
PrF UK	Přírodovědecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislavě
RGZM	Römisch-Germanisches Zentralmuseum Mainz (BRD)
rkp.	rukopis
SAHI	Slovenský archeologický a historický inštitút
SAV	Slovenská akadémia vied, Nitra
SHP	stavebněhistorický průzkum
SNG	Slovenská národná galéria, Bratislava
SNM	Slovenské národné múzeum, Bratislava
SOBA	Státní oblastní archiv
SOKA	Státní okresní archiv
SPS	Společnost přátel starožitností
SU	Slezská univerzita v Opavě
SÚRPMO	Státní ústav rekonstrukce památkových měst a objektů
ŠA MV SR BB	Štátny archív Ministerstva vnútra Slovenskej republiky v Banskej Bystrici
ŠGÚDŠ	Štátny geologický ústav Dionýza Štúra, Bratislava
ŠOKAB	Štátny okresný archív v Banskej Štiavnici
ŠUBA	Štátny ústredný banský archív v Banskej Bystrici
ŠÚPS	Štátny ústav pamiatkovej starostlivosti
ÚAM FF MU	Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno
ÚAPP	Ústav archeologické památkové péče
ÚHM	Ústav historie a muzeologie Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě
UJEP	Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem
UK	Univerzita Karlova v Praze (též KU)
UKF	Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
UKO	Univerzita Komenského v Bratislavě
ulož.	uloženo
UP	Univerzita Palackého v Olomouci
ÚPRAV	Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou FF KU v Praze

VŠVU	Vysoká škola výtvarných umení, Bratislava
VZ	výzkumný záměr
ZA	Zemský archiv v Opavě
ZČM	Západočeské muzeum v Plzni
ZČU	Západočeská univerzita v Plzni
ZIP	Západočeský institut pro ochranu a dokumentaci památek
ZSV	zaniklá středověká vesnice
ZVSO	Zemská vláda slezská v Opavě

Obsah

STŘEDOVĚKÉ FORTIFIKACE

Tomáš Durdík: K problematice možného ovlivnění středoevropské hradní architektury křížovými výpravami do Svaté země	7
Jiří Varhaník: Zřícenina jako součást pozemku	27
Zdeněk Měřinský: Hrad Rokštejn (k. ú. Panská Lhota, město Brtnice, Morava). Výsledky archeologického výzkumu 1981–2010 a jeho další perspektivy	37
Jan Vinař: Hrad Rokštejn. Oprava a konzervace v letech 2002–2010	51
Jana Mazáčková: Obléhací postavení u hradu Rokštejna	61
Pavel Bolina–Dušan Cendelín: Úloha hradů Lukov a Brumov v systému komunikací východní Moravy	87
Dalibor Janiš–Zdeněk Vácha–Radim Vrla: Poznámky ke stavebnímu vývoji hradu v Uherském Ostrohu v období pozdní gotiky a rané renesance	109
Miroslav Dejmal–David Merta: Výzkum hradu ve Veselí nad Moravou	125
Petr Holub: K lokalizaci letního sídla markraběte Jana Jindřicha v Brně – Králově Poli	139
Václav Kolařík–David Merta–Marek Peška: Ke stavební dispozici areálu bývalého benediktinského opatství v Třebíči	153
Pavel Kouřil–Dalibor Prix: Drobné středověké opevnění v Hradci, okr. Jeseník	165
Drahomíra Frolíková–Kaliszová: Nové poznatky k vývoji příčného opevnění Pražského hradu – výsledky výzkumu ve Středním křídle Pražského hradu v roce 2010	177
Bořivoj Nechvátal: K středověkému opevnění Vyšehradu	193
Josef Hložek–Roman Křivánek–Petr Menšík: Kozí Hrádek, okr. Tábor. Předhradí nebo hospodářské zázemí?	223
Miloš Kudrnovský–Josef Švejnoha–Renata Tišerová–Renata Veselá: Geodetické zameření stávajícího stavu a projekt obnovy zříceniny hradu Hamrštejna	243
Katarína Harmadyová–Denisa Divileková: Hrad Devín – najnovšie výsledky výskumu na hornom hrade	253
Ján Beljak–Pavol Maliniak–Noémi Pažinová: Zvolenský Pustý hrad vo svetle archeologického bádania (od amatérskych výkopov až po začiatok systematického výskumu)	265
Michal Rak: Možnosti archeologického poznání novodobých polních fortifikací na příkladu lokality z 30. let 20. století	279
Martin Miño: Niekoľko postrehov k fortifikačným prvkom miest stredoslovenskej banskej oblasti	289
SEZNAM AUTORŮ	303
ZKRATKY	304

Dosavadní celostátní konference k problematice historické archeologie a jejich publikace:

Bisherige Tagungen zur Problematik der mittelalterlichen Archäologie und ihre Schriften:

1. 1969: Praha, Archeologický ústav ČSAV
2. 1970: Brno, Historicko-archeologické oddělení Moravského muzea: Časopis MM, LV, 1970, oddíl vědy společenské, s. 7–119
3. 1971: Uherské Hradiště, Slováké muzeum, Sborník: Zaniklé středověké vesnice v ČSSR ve světle archeologických výzkumů 1, 2, Uherské Hradiště 1973
4. 1972: Bratislava, Slovenské Národné múzeum: část příspěvků in: Sborník Slovenského Národného múzea Historia 70, 1976
5. 1973: Solenice, Archeologický ústav ČSAV v Praze: Archeologické rozhledy 27, 1955, 243–345, 429–446
6. 1974: Brno, Historicko-archeologické oddělení Moravského muzea a Okresní středisko státní památkové péče a ochrany přírody v Olomouci, Archaeologia historica 1, Brno 1976
7. 1975: Hradec Králové, Východočeské muzeum. Sborník: Středověká archeologie a studium počátků měst, Praha 1977
8. 1976: Mikulov, Regionální muzeum, AH 2, Brno 1977
9. 1977: Nové Vozokany, Archeologický ústav SAV v Nitře, AH 3, Brno 1978
10. 1978: Plzeň, Západočeské muzeum, AH 4, Brno 1979
11. 1979: Tábor, Muzeum husitského revolučního hnutí, AH 5, Brno 1980
12. 1980: Košice-Zlatá Idka, Východoslovenské múzeum v Košiciach, AH 6, Brno 1981
13. 1981: Brno, Historicko-archeologické oddělení Moravského muzea, Archeologický ústav ČSAV, AH 7, Brno 1982
14. 1982: Roudnice n. L., Okresní muzeum Litoměřice, AH 8, Brno 1983
15. 1983: Praha, Muzeum hl. m. Prahy, Urbes medii aevi – Investigationes archaeologicae, Praha 1984
16. 1984: Nitra, Archeologický ústav SAV v Nitře, AH 10, Brno 1985
17. 1985: Olomouc, Okresní středisko státní památkové péče a ochrany přírody v Olomouci, AH 11, Brno 1986
18. 1986: Strážnice, Ústav lidového umění ve Strážnici, AH 12, Brno 1987
19. 1987: Pezinok, Slovenské Národné múzeum v Bratislave, AH 13, Brno 1988
20. 1988: Čelákovice, Okresní muzeum Praha-východ, AH 14, Brno 1989
21. 1989: Tábor, Muzeum husitského revolučního hnutí, AH 15, Brno 1990
22. 1990: Brno, Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, AH 16, Brno 1991
23. 1991: Děčín, Památkový ústav v Ústí nad Labem, AH 17, Brno 1992
24. 1992: Čingov, Spišský dejepisný spolok v Levoči, AH 18, Brno 1993
25. 1993: Luhačovice, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, AH 19, Brno 1994
26. 1994: Čelákovice, Městské muzeum v Čelákovících, AH 20, Brno 1995
27. 1995: Hradec Králové, Muzeum východních Čech, AH 21, Brno 1996
28. 1996: Nitra, Archeologický ústav SAV v Nitře, AH 22, Brno 1997
29. 1997: Prachatice, Muzeum Prachatice, AH 23, Brno 1998
30. 1998: Brno, Muzejní a vlastivědná společnost a Moravské zemské muzeum v Brně, AH 24, Brno 1999
31. 1999: Banská Bystrica, Pamiatkový ústav Bratislava, stredisko Banská Bystrica, AH 25, Brno 2000
32. 2000: Čáslav, Městské muzeum Čáslav a Archeologický ústav AV ČR Praha, AH 26, Brno 2001
33. 2001: Brtnice a Panská Lhota, Muzejní a vlastivědná společnost a Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, AH 27, Brno 2002
34. 2002: Opava, Archeologický ústav AV ČR v Brně a Zemské Slezské muzeum v Opavě, AH 28, Brno 2003
35. 2003: Hrabušice, Filozofická fakulta UK v Bratislavě, AH 29, Brno 2004
36. 2004: Telč, Filozofická fakulta MU v Brně, Ústav archeologie a muzeologie, Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, AH 30, Brno 2005
37. 2005: Chrudim, Regionální muzeum v Chrudimi, Město Chrudim, ARÚ KV ČZ, v. v. i., AH 31, Brno 2006
38. 2006: Bardejov-Zlaté, Pamiatkový úrad SR v Bratislave, AH 32, Brno 2007
39. 2007: Teplý Vrch, okr. Rimavská Sobota, AU SAV Nitra, AH 33, Brno 2008
40. 2008: Plzeň, Západočeské muzeum v Plzni, AH 34, Brno 2009
41. 2009: Pardubice, Východočeské muzeum v Pardubicích a Univerzita Pardubice, AH 35, Brno 2010
42. 2010: Brtnice u Jihlavy, ÚAM FF MU Brno, AH 36, Brno 2011

Mimo konference: Archaeologia historica 9, Brno 1984

archæologia historica

ročník 36, 2011, číslo 1

Monotematické číslo přináší příspěvky přednesené
na XLII. mezinárodní konferenci archeologie středověku České a Slovenské republiky
na téma Člověk před hradbou a za hradbou
Brtnice 20.–24. září 2010

Toto číslo připravil Zdeněk Měřínský s redakční radou

Překlady německých resumé Bernd Magar, Eva Zumpfe, anglických abstrakt Irma Charvátová, Tony Long
Jazykové korektury Zuzana Doušková (čeština) a Anton Pasienska (slovenština)

Adresa redakce: Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta MU, Arna Nováka 1, 602 00 Brno
Tajemnice redakce Irena Loskotová

Odpovědný redaktor Zdeněk Měřínský
Technická spolupráce Irena Loskotová a Miroslava Pluháčková

Zhotovila tiskárna Didot, spol. s r. o., Brno
Náklad 1 000 výtisků

Vydává Masarykova univerzita, Žerotínovo nám. 9, 601 77 Brno, IČ 00216224

Vychází dvakrát ročně, toto číslo vychází 20. 6. 2011

Časopis je evidován MK ČR pod č. E 19435

ISSN 0231-5823